

МЕНТАЛЬНИЙ ВИМІР МЕТАФОРИ

Найбільші соціальні зміни в Україні, привели до якісного перетворення соціальних відносин у нашому суспільстві. Чи не кожен громадянин країни прагне осмислити соціальну реальність на рубежі тисячоліть. Свого роду неусвідомленим відображенням нового стану країни стали і зміни в мові, і зокрема активізація цілої низки моделей метафоричного представлення сучасної дійсності.

Проблема дослідження ментального аспекту метафори останнім часом стала одним з найважливіших напрямків сучасної когнітивної лінгвістики, яка у вивченні розглянутого феномена повністю відмовилася від традиційного (що йде ще від Аристотеля) погляду на метафору як на "скорочене порівняння", один із способів "прикраси" мови або уявлення про метафору як про свого роду взаємодію двох базисних структур, а також від властивої структуралізму орієнтації на вивчення "власне мовних" закономірностей метафоризації. Сучасна наука розглядає метафору як основну ментальну операцію, як спосіб пізнання, структурування і пояснення світу. Людина не тільки виражає свої думки за допомогою метафор, але і мислить метафорами, створює за допомогою метафор той світ, в якому вона живе.

Метафора викликає величезний інтерес з боку дослідників різних напрямів, вона традиційно є об'єктом вивчення в різних дисциплінах. Наука продовжує пошук нових способів пояснення цього феномена і нових метафор, пов'язаних з різними сферами життя та діяльності людини. Нам видається важливим і актуальним розгляд метафори з психолінгвістичних позицій, що представляє її як ментальний феномен, пов'язаний зі специфікою різноприродного досвіду людини, що формується в процесі його взаємодії з навколишнім світом. За метафорою, що функціонує в індивідуальному лексиконі людини, стоїть система зв'язків і відносин по лініях когнітивного і афективного досвіду при постійній взаємодії продуктів переробки цього досвіду.

Ментальність - це властивість традиційної етнічної свідомості особливим чином відображати (і виражати своєю поведінкою) певну етнічну картину світу. Ментальність формується в процесі виховання й отримання життєвого досвіду. Таким чином ментальність - це те, чим розрізняються індивіди, які отримали виховання в різних культурних середовищах.

Метафора - це перенесення назви з одних предметів, явищ, дій, ознак на інші на основі подібності між ними. Наприклад: вушко чашки, голівка часнику, ріка спогадів, вогонь почуттів, час біжить, сонце усміхається, ліс спить. Різновидом метафори є метафоричний епітет - художнє означення, яке образно характеризує якийсь предмет чи явище. Метафора походить від двох слів «мета» - між, після, через; «фора» - рух, перенесення.

Розгляд ментального аспекту метафори в лінгвістичній літературі традиційно пов'язується з визначенням її призначення та ролі в тексті і системі

мови, тобто визначення її функцій. Звідси можливе виділення двох підходів до опису ментальних функцій метафори, кожен з яких оперує своєю одиницею аналізу: 1) лексикологічний, який в якості одиниці аналізу вибирає метафору як засіб мови і як фігуру мови; 2) текстоцентричний, який звертається до явища метафоризації як засобу текстопобудови. Відповідно до першого підходу виділяються наступні функції:

- Номінативна, що полягає в забезпеченні мовної фіксації знання на основі присвоєння імені об'єктам шляхом їх зіставлення з іншими об'єктами дійсності;
- Концептуальна або когнітивна, що складається в позначенні нових, які не мають словесного вираження понять як сутностей більш високого порядку;
- Образна і експресивно-оцінна функції, приписувані метафорі в силу укладеного в ній образного уявлення явищ дійсності, сполученого з виразом чуттєвого ставлення до них суб'єкта комунікації;
- Інформаційна, що передбачає функціонування метафори як носія певної інформації;
- Передбачальна, що полягає в представленні ще до кінця не усвідомлених явищ, які згодом можуть придбати несподівані для їх першовідкривача форми.

Текстоцентричний підхід, у свою чергу, виділяє функції, пов'язані з текстовою реалізацією образно-евристичного потенціалу метафори.[3, с.117] До таких функцій відносяться: орнаментальна, мнемонічна, пояснювальна, а також функція економії ресурсів вираження інформації, що підкреслюють здатність метафори служити не тільки засобом прикрашання, але і пояснення явищ дійсності. При цьому в рамках лексикологічного і текстоцентричного підходів, взаємозв'язок яких очевидний, спостерігається розвиток двох тенденцій опису метафори, перша з яких пов'язана з наданням переваги інтегративного підходу до аналізу функцій, а друга полягає в специфікації метафоричних функцій стосовно аналізу різних типів дискурсу. Так, відповідно до реалізації першої тенденції, пропонується варіант висунення як прототипу прагматичної функції, що передбачає надання впливу на реципієнта всіма способами, що викликають емоційні реакції. Звідси як приватні випадки її реалізації будуть виступати образна, експресивно-оцінна й орнаментальна функції. Аналогічно стверджується основоположний характер комунікативної функції метафори, що є наслідком функціонування мови як засобу спілкування. Тенденція специфікації знаходить відображення в здійсненні переосмислення базових метафоричних функцій згідно з аналізом її функціонування в різних типах дискурсу. Так, звертаючись до аналізу специфіки функціонування метафори в політичному дискурсі, дослідники виділяють такі її функції, як функція інтимізації спілкування, функція вказівки приналежності суб'єкта певної групи та функція створення необхідної атмосфери спілкування, функція дозволу соціальних проблем і т.д. Можливі випадки цих тенденцій знаходять відображення в ситуаціях вибору в рамках дослідження функцій метафори в інституційних типах дискурсу однією з функцій в якості домінуючої.

Визначення ментального рівня метафори полягає у визначенні її ролі. Метафора є тим засобом, за допомогою якого в процесі розумової діяльності у свідомості індивідуума не тільки відбиваються, але й осмислюються, проводяться паралелі, аналогії, а також здобувають модальність, оцінність і верифікацію картини навколишнього його

світу. Таким чином, метафора стає інструментом, за допомогою якого вивчається дійсність, коли на рівні мислення, відповідного понятійного змісту здійснюється оперування розумовими аналогами об'єктів. Метафоричні утворення є продуктом емоційно-експресивного переосмислення об'єктів, а також наслідком творчого підходу до мовних одиниць. Метафора, позначаючи щось нове, ще не оброблене свідомістю людини (а тому й незвичайне поєднання слів), дозволяє засвоювати, осмислювати, переробляти той минулий досвід, який міститься в пам'яті індивідуума і на основі котрого створюється сама, тому процеси метафоризації постійні, безперервні. Потреба в метафоричному сприйнятті дійсності закладена в сутності людської природи, коли в результаті осмислення людиною власної життєдіяльності, самоаналізу виникає необхідність у вивченні нових понять, явищ, дій, ознак і т.д., які краще засвоюються й знаходять практичне застосування при активному зіставленні з уже відомими знаннями. Отже, метафора сприяє збільшенню, розширенню і навіть упорядкування системи знань людини. Метафора задіює перцептивні уявлення і зв'язки між об'єктами дійсності, коли одні об'єкти стають орієнтирами (мірилами) для інших, які, в свою чергу, також можуть стати «маяками» для наступних. Таким чином, метафора - архетип, що дає початок незліченній безлічі символів, що виникають в рамках художнього твору.[2, с.9]

Одним із засобів, що дозволяють досліджувати взаємозв'язки індивідуального й суспільного, в пізнавальному процесі взагалі і в науці зокрема є метафора. Про це свідчить і література про метафору, кількість якої зростає за останні десятиліття досить істотно. Аристотель написав у своїй «Поетиці»: «... Найважливіше - бути майстерним у метафорах» [1, с. 24]. І продовжив: «тільки цього не можна перейняти від іншого; це - ознака таланту, тому складати хороші метафори - значить, помічати подібність».

Метафора привертала до себе таких найбільших філософів, як Аристотель, Ж.Ж. Руссо, Г.В.Ф. Гегель, Е. Кассіер, Х. Ортега-і-Гассет, М. Блек і багатьох інших. Про метафору написано безліч робіт. Про неї висловлювалися не тільки науковці, а й самі її творці - письменники, поети, художники. Немає критика, який не мав би власної думки про природу і естетичну цінність метафори. Розгляд метафори простежується в кількох аспектах:

- Філолого-риторичному (де текст постає як вторинна знакова система, а метафора - засіб аргументації та опису);

- Семіотичному (де розглядається зіставлення змісту і значення);

- Теоретико-філософському (метафілософія).[4, с.79]

Ставлення до вживання метафори в науковій термінології і теоретичному тексті змінювалося в залежності від багатьох факторів - від загального контексту наукового та культурного життя суспільства, від філософських поглядів різних авторів, від оцінки наукової методології, зокрема, ролі, що відводиться в ній інтуїції і аналогічного мислення, від характеру наукової галузі, від поглядів на мову, його сутність і призначення, нарешті, від розуміння природи самої метафори.

У сучасній лінгвістико-філософській літературі термін «метафора» вживається у трьох значеннях:

- метафора - слово з переносним значенням;
- метафора - це один із тропів поряд з метонімією, синекдохою,

оксюмороном та іншими,

- метафора - це будь мовне вираження (слово, словосполучення, пропозиція, деякий текст) з переносним змістом.

При всій різноманітності тлумачень метафори всі вони сходять до визначення Аристотеля: «Переносний слово (метафора) - це невластиве ім'я, перенесене з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на вид, або за аналогією».

Метафора пронизує все наше повсякденне життя і виявляється не лише в мові, а й у мисленні. Наша повсякденна понятійна система, в рамках якої ми мислимо і діємо, метафорична за своєю суттю. Поняття, керуючі нашим мисленням, зовсім не замикаються в сфері інтелекту. Вони управляють нашою повсякденною діяльністю, включаючи самі повсякденні, земні її деталі. Наші поняття упорядковують сприйману нами реальність, способи нашої поведінки в світі і наші контакти з людьми. Наше мислення, повсякденний досвід і поведінку в значній мірі обумовлюються метафорою. Метафора в цьому сенсі - один з внутрішніх інтегруючих механізмів, що поєднують весь комплекс людської свідомості, і в першу чергу, це стосується тієї його сфери, яка обслуговує творчу діяльність суб'єкта.

Таким чином, ментальність метафори, як основа людського життя загалом і як основа науково-психологічного пізнання, лежить не лише в основі світорозуміння, а й виступає невід'ємною складовою частиною психотерапевтичного процесу. Розуміння метафори зумовлюється схожістю способів вираження людьми життєвого досвіду та знань про світ.

Метафора не лише допомагає окреслити певний факт, а також заміщує цей факт, навіть не передаючи його зміст. При цьому вона слугує акцентуванню уваги і несе такий когнітивний зміст, який не можна переказати, а скоріше відчуті. Її буквальне твердження дозволяє побачити один об'єкт нібито у світлі іншого, що і зумовлює інсайт.

Можна стверджувати, що метафора інтегрує емоційне й когнітивне сприйняття, актуалізує мисленнєві можливості суб'єкта: сприйняття речення як хибного дозволяє надати йому статус метафори і спонукає суб'єкта відшукувати глибинні імплікації.

Перспективним на наш погляд може стати вивчення впливу метафори на особливості мисленнєвої діяльності на різних вікових етапах розвитку людини, а також її ролі в психотерапевтичних процесах пов'язаних з деформацією мисленнєвого процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аристотель. Поетика / Аристотель. - М.: Госиздат, 2007.
2. Блек М. Метафора / М. Блек // Теорія метафори. - М.: Прогрес, 2000. - С. 153 - 172.
3. Виготський Л.С. Психологія мистецтва / Л. С. Виготський. - М.: Мистецтво, 2000.
4. Хофман Р. Метафора і дискурс / Хофман Р. // Теорія метафори. - М.: Прогрес, 2008. - 532 с.